

AUTOREFERAT
PRZEDSTAWIAJĄCY OPIS DOROBKU I OSIĄGNIĘĆ NAUKOWYCH

I. Imię i nazwisko

Anna Kryniecka-Piotrak

II. Posiadane dyplomy i stopnie naukowe

1. Ukończyłam studia wyższe magisterskie na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego w 1995 roku i uzyskałam tytuł zawodowy magistra prawa.

2. Ukończyłam studia wyższe magisterskie na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego w 1998 roku i uzyskałam tytuł zawodowy magistra dziennikarstwa.

3. Stopień doktora nauk prawnych został mi nadany uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 6 października 2003 roku na podstawie rozprawy doktorskiej *Koncepcja demokracji w poglądach filozoficznych Czesława Znamierowskiego*. Promotorem rozprawy była prof. zw. dr hab. Maria Szyszkowska. Recenzentami w przewodzie doktorskim byli: prof. zw. dr hab. Maria Zmierczak, prof. zw. dr hab. Michał Pietrzak, prof. zw. dr hab. Stanisław Jedynak.

Rozprawa doktorska została opublikowana pod tytułem *Aksjologiczne podstawy demokracji w poglądach Czesława Znamierowskiego*, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok 2018, ISBN 978-83-61062-68-4.

III. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

- Od 1996 roku jestem związana zawodowo z Uniwersytetem Warszawskim będąc:
- od roku 1996 do 2001 roku doktorantem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego w ramach Indywidualnych Studiów Doktoranckich i wykonując pensum dydaktyczne w wymiarze przewidzianym dla doktorantów;
  - w latach 2004-2018 zatrudniona na stanowisku adiunkta na Wydziale Prawa i Administracji UW w pełnym wymiarze czasu pracy, od 2006 roku na podstawie mianowania;
  - od 1 października 2018 roku zatrudniona na Wydziale Prawa i Administracji UW na stanowisku starszego wykładowcy.

IV. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki

1. Tytuł osiągnięcia naukowego

Jako osiągnięcie naukowe w dyscyplinie prawo w rozumieniu art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki wskazuję monografię mojego autorstwa *Indywidualizm w polskiej myśli filozoficznoprawnej XX wieku*, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok 2019, ISBN 978-83-61062-78-3, s. 360.

Recenzentem wydawniczym jest prof. zw. dr hab. Hubert Izdebski.

2. Uzasadnienie wyboru tematu pracy

Monografia przedstawiona w postępowaniu habilitacyjnym jako podstawowe osiągnięcie jest wynikiem kilkuletnich badań nad polską myślą filozoficznoprawną, w ramach której sformułowano wiele interesujących poglądów naukowych dotyczących zagadnienia indywidualizmu i jego znaczenia w rozważaniach nad prawem.

Zagadnienie miejsca człowieka w społeczeństwie, a więc mieszczący się w jego ramach problem relacji między jednostką i zbiorowością, jest przedmiotem moich zainteresowań naukowych od wielu lat i stanowi jeden z podstawowych problemów podejmowanych w ramach filozoficznej refleksji nad prawem jako zbiorem zasad porządkujących życie społeczne. Uważam, że wciąż aktualne pozostaje pytanie – powracające od wieków w różnych okresach rozwoju myśli filozoficznoprawnej – o to, czy jednostka ma służyć społeczeństwu, czy też odwrotnie, społeczeństwo jednostce.

Należy podkreślić, że próby udzielenia odpowiedzi na to pytanie podjęte przez polskich przedstawicieli filozofii prawa nie były jak dotąd przedmiotem analizy, co pozostaje w zgodności z refleksją o charakterze ogólnym, iż osiągnięcia polskiej filozofii prawa stanowią niezwykle cenną, lecz zapoznaną część dorobku polskiej kultury. Jedynie nieliczni znają spuściznę polskich uczonych w zakresie tej dyscypliny i twórczo do niej nawiązują w swoich poglądach naukowych. Tymczasem jest ona źródłem koncepcji o nowatorskim i oryginalnym charakterze, świadczących o dużej samodzielności polskich autorów, mimo podlegania niekiedy oddziaływaniu zagranicznej myśli prawniczej. Jednym z przykładów są wywody Antoniego Peretiatkowicza poświęcone zagadnieniu przymusu w prawie. Niestety,

nie zapoczątkowały one dyskusji wokół tego problemu i dopiero tak zwany „paradoks bandyty” sformułowany znacznie później przez angielskiego myśliciela, Herberta L.A. Harta, znalazł wyraz w obszernej literaturze. Nasuwa się konstatacja, iż niezbędne jest przypominanie i popularyzowanie rodzimych koncepcji, które nierzadko miały prekursorski charakter.

Spuścizna przedstawicieli XX-wiecznej polskiej myśli filozoficznoprawnej jest mało znana z uwagi na swoiste uwarunkowania historyczne uprawiania filozofii prawa w Polsce. W okresie międzywojennym nastąpił jej dynamiczny rozwój wraz z odrodzeniem się polskich uczelni po odzyskaniu niepodległości, ale mieściła się ona przede wszystkim w zakresie zainteresowań przedstawicieli różnych innych dziedzin. Natomiast w Polsce powojennej do lat 90-tych XX wieku była dyscypliną, którą nie zajmowano się na polskich uniwersytetach państwowych.

Okres rozkwitu filozofii prawa w Polsce przypada na lata międzywojenne, kiedy powstało wiele oryginalnych teorii autorstwa polskich uczonych, a ich aktywność naukowa zaowocowała dużą różnorodnością rozwijanych kierunków myśli filozoficznoprawnej. Powstały wówczas koncepcje: psychologiczne, socjologiczne, normatywistyczne, pozytywistyczne i prawnonaturalne. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości podjęto wysiłki w celu zapewnienia wymiany poglądów między uczonymi wywodzącymi się z różnych kultur prawnych uwarunkowanych swoistością państw zaborczych. Występujące różnice w poglądach, również dotyczące modeli uprawiania nauk społecznych, ujawniły się w szczególności podczas dyskusji, która odbyła się w dniach 25-27 marca 1924 roku w Krakowie. W jej wyniku ukazała się w 1925 roku publikacja pod redakcją Władysława Leopolda Jaworskiego *Prace z dziedziny teorii prawa*.

Uwarunkowania polityczne po II wojnie światowej spowodowały zatrzymanie rozwoju filozofii prawa, ponieważ zdecydowano wówczas o usunięciu tej dyscypliny z programów nauczania studiów prawniczych w polskich uniwersytetach państwowych i wprowadzeniu w jej miejsce najpierw teorii prawa, a następnie teorii państwa i prawa, oficjalnie poddanej ówczesnie dominującej doktrynie politycznej. W rezultacie w powojennej Polsce niemalże zaprzestano dociekań w jej zakresie, a ponadto ukształtowało się nowe pokolenie uczonych nie znających warsztatu filozofów prawa. Naśladując swoich mistrzów analizowali polski dorobek z punktu widzenia bliskich im dziedzin, o czym świadczą tytuły ich publikacji, przyjmowana w nich metoda oraz perspektywa dociekań. Przyjęta perspektywa badawcza oddziaływała więc na sposób interpretacji również tych stanowisk filozoficznoprawnych, które zostały sformułowane przed wojną. Jeśli nawet podejmowano

zawarte w nich wątki, to przede wszystkim z punktu widzenia teorii prawa lub teorii państwa i prawa.

Z powyższych względów polska myśl filozoficznoprawna wciąż wymaga systematycznych opracowań i przybliżania dorobku jej przedstawicieli, tym bardziej iż stanowi nieodkryte źródło interesujących poglądów naukowych. Przemiany polityczne, jakie nastąpiły w latach 90-tych XX wieku, umożliwiły wprawdzie powrót filozofii prawa na polskie uniwersytety państwowe, ale należy podkreślić, że mimo upływu lat jest to nadal proces odradzania dociekań w jej zakresie. Całościowe opracowania polskiej filozofii prawa XX wieku są rzadkością, zaś problematyka indywidualizmu nie została w ogóle jeszcze podjęta. Nieznajomość lub niedocenywanie polskiego dorobku w zakresie polskiej XX-wiecznej filozofii prawa, w tym dotyczącego poglądów na temat indywidualizmu i jego znaczenia w refleksji nad prawem, stanowi zatem jeden z podstawowych argumentów przemawiających za wyborem tematyki monografii.

Należy podkreślić, że monografia traktuje wprawdzie o poglądach indywidualistycznych polskich autorów, nie zaś o wszystkich, które są formułowane w ramach dociekań filozoficznoprawnych, ale znaczenie wyprowadzonych na ich podstawie wniosków wykracza poza granice przestrzenne kraju. Mają one charakter wskazań o ogólnym charakterze i powinny być przybliżane szerokiemu gronu odbiorców, wykraczającemu poza rodzime środowisko akademickie.

3. Cel naukowy pracy

Celem podjętych w monografii rozważań jest kompleksowe przedstawienie problemu indywidualizmu w polskiej myśli filozoficznoprawnej XX wieku. Cel poznawczy wyraża się w zrekonstruowaniu i opisanie wkładu polskich myślicieli w określenie sensu indywidualizmu i możliwości pogodzenia go z wartościami przyjmowanymi we współczesnych społeczeństwach. W zakresie podjętych rozważań mieści się analiza różnych sposobów rozumienia indywidualizmu przez poszczególnych myślicieli, wykazanie znaczenia tych ujęć w refleksji nad prawem, a także uzyskanie odpowiedzi na pytanie o elementy łączące zaprezentowane stanowiska. Podjęte badania zostały skierowane na poszukiwanie swoistych rysów wspólnych w sposobie myślenia o indywidualizmie dochodzących do głosu w poglądach polskich przedstawicieli XX-wiecznej myśli filozoficznoprawnej.

Zgodnie z założeniami przyjętymi w pracy pod pojęciem filozofii polskiej kryją się stanowiska sformułowane przez polskich myślicieli bez względu na miejsce formułowania

poglądów, mające charakter koncepcji samodzielnych i krytycznych. Należy dodać, że zakres podjętych rozważań ogranicza się do dorobku przedstawicieli myśli prawniczej, co w konsekwencji prowadzi do wyłączenia z przedmiotu dociekań koncepcji sformułowanych przez autorów podejmujących wprowadzić w swoich pracach wątki indywidualistyczne, ale nie wiążących ich ściśle z prawem.

Jednym z podstawowych zadań służących realizacji założonego celu badawczego stało się zrekonstruowanie stanowisk poszczególnych uczonych, albowiem nie zostały one zazwyczaj przedstawione w formie zwartych, systematycznych wywodów. Omówione wcześniej szczególne uwarunkowania historyczne uprawiania filozofii prawa w Polsce oddziaływały również na sposób prezentowania poglądów filozoficznoprawnych. W większości przypadków zostały one rozproszone w pracach o różnej tematyce i charakterze, między innymi w książkach i artykułach poświęconych zagadnieniom dogmatycznoprawnym, a zatem należącym do innych dziedzin niż filozofia prawa. Z jednej strony była to dodatkowa trudność, z drugiej zaś fascynujące zadanie polegające na wydobywaniu wątków filozoficznych z wywodów pozornie dalekich podstawowemu nurtowi dociekań podjętych w monografii. Odtworzenie stanowisk poszczególnych myślicieli wymagało odnalezienia wyrażonych przez nich poglądów w rozmaitych pracach, a następnie ich usystematyzowania i powiązania. W rezultacie monografia nie ma charakteru sprawozdawczego, tym bardziej że wywiązanie się z tak postawionego zadania wymagało niekiedy nowego, twórczego ujęcia niektórych zagadnień i wydobywania treści filozoficznej z rozważań poszczególnych autorów.

Zrekonstruowanie treści myślowej, ukazującej zasadniczy sens przedstawianych stanowisk, nastąpiło przy zastosowaniu metody określanej mianem filozoficznej lub systematycznej. Polega ona na rekonstruowaniu podstawowych założeń systemu i zagadnień pozostających z nimi w bezpośrednim związku, opierając się na założeniu, iż podejmowanie refleksji filozoficznej nie jest związane w sposób konieczny ani z osobowościowymi przesłankami dotyczącymi myśliciela, ani z oddziaływaniem czynników kształtujących w danym czasie i miejscu życie społeczne. Rozważania zostają zatem odizolowane od przyczyn ich ukształtowania się w określonej formie. Istotne jest natomiast, by zostały uwzględnione wszystkie treści składające się na dane stanowisko, bez względu na to, czy zostały wyrażone w sposób bezpośredni, czy też milcząco założone w toku wyvodu oraz czy twórca zdawał sobie sprawę z wyrażonych przez siebie poglądów oraz ewentualnych kierunków ich interpretowania. Przyjęcie przedstawionej metody pozostaje w ścisłym związku z celem niniejszej pracy. Nie jest nim przedstawienie rysu historycznego kształtowania się indywidualizmu w polskiej myśli filozoficznoprawnej XX wieku, lecz

ukazanie podstawowych założeń tego nurtu myślenia w ramach różnych ujęć przyjmowanych przez jej przedstawicieli.

4. Struktura pracy

Monografia składa się z siedmiu rozdziałów poprzedzonych wprowadzeniem i zakończonych podsumowaniem zawierającym charakterystykę polskiej indywidualistycznej myśli filozoficznoprawnej XX wieku. We wprowadzeniu zostały przedstawione cele podjęcia badań, uzasadnienie tematyki rozważań i ich zakres, aktualny stan badań oraz założenia metodologiczne.

W rozdziale pierwszym został zaprezentowany sposób rozumienia indywidualizmu zgodnie z ugruntowanym w tradycji ujęciem przeciwstawiającym go kolektywizmowi (określanemu też przez niektórych myślicieli mianem uniwersalizmu czy nadindywidualizmu). Treść, jaka zawiera się w pojęciu indywidualizmu, bez względu na jego wewnętrzne zróżnicowanie, stanowi podstawowe kryterium wyboru analizowanego w monografii materiału źródłowego. Jest też punktem wyjścia analiz poglądów poszczególnych myślicieli. Należy zastrzec, że przedmiotem analizy w tym miejscu nie jest sposób kształtowania się indywidualizmu z tego względu, iż częściowo został on przedstawiony w rozdziale poświęconym stanowisku Grzegorza Leopolda Seidlera, który będąc pasjonatem historii doktryn politycznych i prawnych, konstruuje swoje ujęcie tej idei odwołując się do jej dziejów. Ponadto został on wyczerpująco przedstawiony w wielu opracowaniach.

Wyjaśniając najogólniej istotę rozpatrywanego kierunku myślenia należy stwierdzić, iż indywidualizm określa się jako przyznający bezwzględną przewagę jednostce, natomiast na gruncie przeciwstawianego mu kolektywizmu uznaje się prymat społeczności. Indywidualizm charakteryzuje uznanie jednostki za wartość najwyższą i niepodważalną. Zgodnie z jego założeniami przysługująca jej wolność i inne prawa powinny być ograniczane tylko w celu zagwarantowania bezkonfliktowego współistnienia indywidualuów. Zostaje on zatem powiązany z postulatem zagwarantowania człowiekowi prawa do swobodnego kształtowania swojego światopoglądu, w tym autonomicznego formułowania wskazań w dziedzinie moralności oraz możliwości istnienia w sposób uwzględniający jego potrzebę nieskrępowanego odczuwania otaczającego go świata oraz wyrażania uczuć i emocji w różnych formach działalności kulturotwórczej.

W dalszych sześciu rozdziałach została przedstawiona charakterystyka poszczególnych stanowisk XX-wiecznych przedstawicieli polskiej myśli filozoficznoprawnej, w których dochodzą do głosu pierwiastki indywidualistyczne. Kolejność ich zaprezentowania została podyktowana względami historycznymi, a więc chronologią wyznaczoną okresami działalności uczonych z uwagi na brak innego uzasadnionego kryterium porządkującego. Zostały omówione stanowiska następujących myślicieli Edmunda Krzymuskiego, Ignacego Koschembahr-Łyskowskiego, Antoniego Peretiatkowicza, Czesława Znamierowskiego, Grzegorza Leopolda Seidlera, Marii Szyszkowskiej.

Stanowiska uczonych zostały przedstawione w perspektywie ich poglądów na istotę filozofii prawa i jej relacji do teorii prawa, co jest tym bardziej uzasadnione, iż wciąż żywa jest tocząca się w środowisku akademickim dyskusja wokół wzajemnego stosunku tych dziedzin. Uwzględnione zostały również założenia antropologiczne jako stanowiące podstawę sformułowanych koncepcji. W większości przypadków zostały one wyodrębnione w oddzielne podrozdziały z racji ich zasadniczego znaczenia dla całości problematyki.

Warto zaznaczyć, że zagadnienia filozoficznoprawne nie były podejmowane jedynie przez badaczy przypisanych do katedr zajmujących się tą dyscypliną, ale również przez przedstawicieli innych nauk, w tym przez dogmatyków prawa. Do ich grona należą między innymi niektórzy autorzy, których stanowiska zostały przybliżone w niniejszej książce.

Jednym z nich jest znany przede wszystkim jako karnista E. Krzymuski. Jego pierwsze prace, w tym rozprawa habilitacyjna, mają charakter ściśle filozoficznoprawny, a wykład wygłoszony podczas kolokwium habilitacyjnego dotyczył określenia przedmiotu filozofii prawa i stosowanej w niej metody. W dociekaniach z dziedziny prawa karnego pozostał wierny swojemu przekonaniu o tym, że założenia filozoficzne są podstawą wszystkich dalszych ustaleń w naukach dogmatycznych. Swoje stanowisko opiera na filozofii Kanta, a podstawę głoszonego przez niego indywidualizmu stanowi płynący z tej filozofii nakaz powinności bezwzględnej, który sprowadza się do postępowania moralnego, a zatem do zgodnego z imperatywem kategorycznym. Jego wypełnianie wymaga prawnego zagwarantowania wolności, która sama w sobie nie jest jednak ani celem prawa, ani jego zasadą. Nabiera szczególnego znaczenia z tego powodu, iż umożliwia realizację jednostkowych dążeń zgodnych z autonomicznymi przekonaniem, przy jednoczesnym uwzględnianiu nienaruszalności takiego samego prawa każdego innego indywiduum.

I. Koschembahr-Łyskowski był romanistą, ale również autorem rozprawy *Pojęcie prawa* poświęconej wyłącznie rozważaniom nad prawem jako takim, jego istotą, a więc mieszczącym się w zakresie filozofii prawa. W stanowisku tym pierwiastki

indywidualistyczne zawierają się w samym pojęciu prawa, którego istota sprowadza się do etycznej równowagi w społecznych i gospodarczych stosunkach ludzi. Jej wyrazem jest zapewnienie każdej jednostce na zasadzie równości możliwości istnienia i rozwoju. Pojęcie prawa wiąże się z uznaniem za wartość najwyższą człowieka pojmowanego jako indywiduum. Dla uczonego bezdyskusyjnie jest uznanie indywidualistycznie zorientowanej podstawy ustroju prawnego za najlepszą dla rozwoju cywilizacji ludzkiej, gwarantującej każdej jednostce wolność. Wywody I. Koschembahr-Łyskowskiego prowadzą do wniosku, że porządek, który nie zawiera takich gwarancji, nie powinien być określany prawnym, ponieważ zaprzecza jego istocie.

A. Peretiatkowicz jest uczonym, który był związany zarówno formalnie, jak i merytorycznie z filozofią prawa od samego początku swojej drogi naukowej. W jego poglądach dochodzą do głosu wiodące idee filozofii Jana Jakuba Rousseau, w której upatruje korekturę skrajnego indywidualizmu, polegającą na rozpatrywaniu dążeń jednostkowych z perspektywy społeczeństwa. Stanowisko to określa mianem indywidualizmu uspołecznionego. Nawiązując do filozoficznego ujęcia umowy społecznej przez J.J. Rousseau wskazuje, że przyczyniła się ona do rozwoju nurtów wolnościowych, stając się podstawą demokracji i zwierzchnictwa ludowego. Zarysowując swoje stanowisko krytykuje nadindywidualistyczny światopogląd społeczny, w tym ideę państwa totalnego, ale podkreśla zarazem niezbędność syntonii idei porządku oraz idei wolności indywidualnej.

Zgodnie ze stanowiskiem Cz. Znamierowskiego niepowtarzalność każdego ludzkiego istnienia jest podstawą przypisania człowiekowi godności i uznania jego bezwzględnej wartości. Uczony uwzględniając właściwości człowieczej natury i wiedzę na temat motywów postępowania ludzi, jako najskuteczniejszy sposób zagwarantowania każdemu prawa do rozwijania własnej indywidualności wskazuje kształtowanie uczucia, a więc trwałej dyspozycji, która będzie skłaniała do zachowań zgodnych z tak wyznaczonym celem. Poszukując odpowiedniej postawy emocjonalnej tworzy teorię życzliwości powszechnej jako uczucia zracjonalizowanego i uznaje ją za podstawę moralności oraz ideału prawa pozytywnego. Wskazuje na wypływający z niej obowiązek poszanowania każdego człowieka bez wyjątku, albowiem życzliwość powszechna ze swej istoty obejmuje wszystkich. Rozwijanie życzliwości powszechnej wymaga zrozumienia sensu życia człowieka jako istnienia wśród innych ludzi.

G.L. Seidler uważany jest za teoretyka państwa i prawa chociażby z racji pełnienia przez wiele lat funkcji kierownika katedry przypisanej tej dyscyplinie. W swoich pracach, wśród których dominują te poświęcone historii doktryn politycznych i prawnych, podejmuje

jednak również problematykę filozoficznoprawną. Indywidualizm w jego poglądach jest traktowany jako spuścizna Oświecenia, w którym nastąpiło ugruntowanie wolności indywidualnej oraz jej prawne zagwarantowanie w różnych dziedzinach życia, a także człowiekowi została wpojona wiara we własne możliwości celowego kształtowania siebie i świata. Indywidualizm głoszony przez G.L. Seidlera ma też podstawę w filozofii Kanta, zwłaszcza w imperatywie praktycznym, w którym znajduje wyraz bezwzględny zakaz traktowania kogokolwiek w sposób instrumentalny. W stanowisku tym zostaje uwypuklona nie tylko nadrzędność jednostki nad społeczeństwem, ale również jej odrębność i niezależność osobowościowa, prowadząca do samodzielnego, nieskrępowanego kształtowania samego siebie oraz sformułowania postulatu pluralizmu.

Filozofia prawa jest wiodącym przedmiotem zainteresowań M. Szyszkowskiej od początku jej drogi naukowej. Poglądy uczonej stanowią swoistą apologię indywidualizmu wyrażającego się w uznaniu człowieka za wartość najwyższą i sformułowaniu imperatywu wewnętrznego rozwoju, znajdującego oparcie w autonomicznie kształtowanym światopoglądzie i przywiązywaniu wagi do odpowiedniego kształtowania sfery emocjonalno-wolitywnej. Zasadniczą rolę w tym procesie odgrywają wyższe wartości, których urzeczywistnianie prowadzi do tworzenia kultury. Za filozofię przyszłości na gruncie tego stanowiska należy uznać indywidualizm społeczny, zgodnie z którym człowiek powinien rozwijać swoją indywidualność mając na względzie, iż jest częścią całej ludzkości, co powinno skłaniać do krzewienia wartości pacyfistycznych. Wyrazem indywidualizmu w prawie jest przede wszystkim uznanie jego niezależności treściowej od moralności, co zostaje uznane za gwarancję wolności światopoglądowej.

Ostatni rozdział pracy pełni rolę podsumowania zawierającego charakterystykę polskiej XX-wiecznej indywidualistycznej myśli filozoficznoprawnej. Służy on przedstawieniu pewnych rysów wspólnych rozpatrywanych stanowisk. Wnioski płynące z całokształtu badań zostały odniesione do ideału osobowego i społecznego sformułowanego na gruncie teorii dezintegracji pozytywnej, który odpowiada założeniom indywidualizmu harmonizującego z postulowanym przez omówionych przedstawicieli polskiej myśli filozoficznoprawnej XX wieku. Punktem odniesienia dla tych rozważań stała się teoria sformułowana przez Kazimierza Dąbrowskiego.

Pracę zamyka wykaz wykorzystanej literatury oraz innych źródeł z uwzględnieniem ich podziału na prace źródłowe, źródła archiwalne, akty normatywne oraz opracowania. Należy zwrócić uwagę na to, że publikacje odnoszące się do twórczości myślicieli uwzględnionych w niniejszej monografii są nieliczne i w większości fragmentaryczne, przy

czym zazwyczaj nie jest w nich analizowana zawartość filozoficznoprawna ich dorobku. Warto również zauważyć, że cennych informacji, zwłaszcza na temat uprawiania filozofii prawa w Polsce, dostarczają źródła archiwalne, do których należą przykładowo protokoły egzaminacyjne sporządzone przez Henryka Piętkę podczas wojny, potwierdzające fakt nauczania tej dyscypliny w tak trudnym okresie w ramach tajnego Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.

5. Wnioski z pracy

Całokształt rozważań prowadzi do wniosku, iż dorobek polskich XX-wiecznych przedstawicieli myśli filozoficznoprawnej jest cennym głosem, który powinien zostać uwzględniony w dyskusji nad kierunkami rozwoju współczesnego indywidualizmu. Zawierające się w stanowiskach tych uczonych powiązanie indywidualizmu ze społecznymi aspektami istnienia człowieka prowadzi do nowego rozumienia tego nurtu myślenia. Wykracza ono poza tradycyjny jego sens będący wyrazem radykalnego myślenia indywidualistycznego wiążanego z wizją atomizmu społecznego, a więc społeczeństwa złożonego z niezależnych jednostek, nie powiązanych żadnymi więziami poza tymi, które wynikają z ich woli. Poglądy analizowane w monografii odwołują się do indywidualizmu, w którym zostają uwzględnione elementy myślenia kolektywistycznego. Wyrazem takiego ujęcia są rozwinięte przez polskich uczonych koncepcje indywidualizmu umiarkowanego, określanego w niektórych stanowiskach mianem indywidualizmu uspołecznionego czy indywidualizmu społecznego. Takie pojmowanie tego nurtu myślenia wnosi też odmienne treści w stosunku do zawierających się w koncepcjach nowoczesnego społeczeństwa, opartego na zasadach podziału na sferę publiczną i prywatną, tolerancji, neutralności państwa i sprawiedliwości proceduralnej.

W rozważaniach reprezentowany jest istotny pogląd, który uwalnia indywidualizm od zagrożenia atomizacją społeczeństwa. Jest nim wskazanie, by człowiek ukierunkowany na kształtowanie swoich indywidualnych cech i realizację wybranych wartości, rozwijał w sobie zarazem poczucie, że jest częścią wspólnoty, w niektórych stanowiskach utożsamianej z całą ludzkością. Najbardziej wyraziście ten aspekt uwzględnia w swoich rozważaniach M. Szyszkowska rozwijając koncepcję indywidualizmu społecznego. A. Peretiatkowiec akcentuje go w swoich pracach nawiązując do koncepcji indywidualizmu uspołecznionego J.J. Rousseau, będącego jednak odmiennym niż punkt widzenia M. Szyszkowskiej. Aspekt ten dochodzi do głosu w wywodach Cz. Znamierowskiego, chociaż uczony takim pojęciem

się nie posługuje. Niemniej jednak zarysowany przez niego ideał życzliwości „coraz bardziej powszechnej” wskazuje ostateczny cel, jakim jest troska o szczęście ludzi tworzących przyszłe pokolenia. W takim ujęciu w powszechności tego uczucia zawiera się zatem łączność z ludzkością pojmowaną jako całość. Wynika ona również z filozofii Kanta, do której nawiązuje E. Krzymuski pojmując człowieka zarazem jako indywiduum mające swobodę kształtowania samego siebie oraz jako obywatela tworzącego wspólnotę z innymi. G.L. Seidler uwypukla wywodzącą się z kantowskiej filozofii wolność wyborów indywidualnych, co jego zdaniem, prowadzi do korzystnych konsekwencji społecznych, ale nie pomija też zagadnienia związków jednostki ze wspólnotą. Zarysowuje wizję przyszłości, w której człowiek będzie dążył do rozwoju swojej osobowości, kierując się tkwiącą w jego naturze potrzebą wyróżniania się spośród innych, ale przy jednoczesnym uwzględnianiu konieczności integracji celów osobistych z grupowymi. Wątek ten dochodzi do głosu również w poglądach I. Koschembahr-Łyskowskiego, który formułuje koncepcję prawa jako etycznej równowagi w społecznych i gospodarczych stosunkach ludzi. Jej istotę stanowi przyznanie jednostce swobody w zakresie indywidualnego rozwoju, ale przy uwzględnieniu potrzeb całej zbiorowości. Interesującym elementem jego rozważań jest wskazywana konieczność wprowadzenia pewnych regulacji dotyczących sfery gospodarczej, co pozostaje spójne z oryginalną koncepcją liberalizmu społecznego zarysowaną przez polskiego przedstawiciela myśli ekonomicznej, Ferdynanda Zweiga. Nie została ona jednak przybliżona w monografii z racji zawężenia dociekań do myśli prawniczej.

Analiza przedstawionego dorobku polskich uczonych – ograniczonego z racji przedmiotu dociekań podjętych w tej monografii do twórczości XX-wiecznych przedstawicieli indywidualistycznego nurtu myślenia – prowadzi do istotnych wniosków dotyczących statusu filozofii prawa. Stanowią one ważny głos w toczącej się w Polsce w środowisku akademickim dyskusji nad wzajemną relacją teorii i filozofii prawa. Z całości wywodów płynie wniosek, że wśród myślicieli reprezentujących podejście indywidualistyczne dominuje pogląd, iż filozofia prawa jest dziedziną odrębną, zorientowaną aksjologicznie i zmierzającą do poszukiwania prawa idealnego, ale wykazującą zarazem związki z teorią prawa. W rezultacie niemalże wszyscy, bo z wyjątkiem G.L. Seidlera, wskazują na prawnonaturalne uzasadnienie indywidualizmu.

Z całokształtu rozważań płynie refleksja, że filozofia prawa jest dziedziną znajdującą oparcie w założeniach z zakresu filozofii człowieka, w szczególności w sposobie ujmowania pierwiastka człowieczeństwa oraz pewnych cech wpisanych w ludzką naturę, które powinny być uwzględniane przy wyznaczaniu jego miejsca w społeczeństwie i państwie.

W przedstawionych stanowiskach człowiek ujmowany jest jako istota posiadająca skłonności o dwojakim charakterze zarówno aspołecznym, jak i prospołecznym. Panuje zgodność poglądów na temat zasadniczego znaczenia instynktu samozachowawczego w wyzwalaniu aspołecznych postaw i zachowań, niemniej jednak między uczonymi występują różnice w ocenach dotyczących możliwości jego ograniczania.

Wizja człowieka wyłaniająca się z omówionych w monografii stanowisk nie prowadzi do przedstawienia go jako istoty nastawionej prospołecznie, nieograniczenie dobrej, ukierunkowanej na traktowanie innych jednostek w sposób uwzględniający ich odczucia i potrzeby. Niemniej jednak nie jest ona też pesymistyczna z racji pojmowania go jako istoty zdolnej do rozwoju. W całokształcie wywodów znajdują wyraz tkwiące w naturze człowieka skłonności do przeobrażeń, a w niektórych przypadkach dążenia perfekcjonistyczne. Zawiera się w nich optymizm płynący z przekonania o nieograniczonych możliwościach człowieka doskonalenia samego siebie oraz otaczającej go rzeczywistości.

Kolejną interesującą refleksją płynącą z rozważań antropologicznych jest akcentowanie wagi, jaką przywiązują jej przedstawiciele do irracjonalnych elementów człowieczej natury. Rozwój uczuciowości jest bowiem uznawany w rozpatrywanych stanowiskach za podstawę kształtowania prawidłowych postaw, co wiąże się z uznaniem za niewystarczające czynników racjonalnych w wyrabianiu u jednostek postulowanego poczucia więzi ze zbiorowością, do której należą oraz z całą ludzkością. Indywidualizm w takim ujęciu wymaga głębokiej świadomości i wewnętrznych przeobrażeń, obejmujących także sferę emocjonalno-wolitywną, skierowanych na kształtowanie przez indywidualium samego siebie w oparciu o autonomiczne wartości, ale też aktywnego udziału w formowaniu rzeczywistej wspólnoty opartej na więziach wytwarzanych między jednostkami. Refleksja ta dotyczy wszystkich rozpatrywanych stanowisk i odgrywa w nich znaczącą rolę, mimo że widoczne jest też w nich oddziaływanie racjonalistycznego systemu filozoficznego Kanta.

Należy zauważyć, że w polskiej myśli filozoficznoprawnej XX wieku indywidualizm dochodzi do głosu w poglądach naukowych myślicieli, którzy podlegali różnorodnym inspiracjom. Przypisanie niektórych z nich do określonych nurtów filozoficznoprawnych jest niemalże niemożliwe, ponieważ często nawiązują w swoich pismach do kilku systemów filozoficznych i łącząc twórczo ich elementy, formułują stanowiska eklektyczne w najlepszym znaczeniu tego pojęcia.

Cechą wspólną wszystkich omówionych stanowisk indywidualistycznych są jednak zawarte w nich nawiązania do filozofii Kanta. Wniosek ten stanowi swoiste potwierdzenie poglądu wyrażonego przez G.L. Seidlera, że to właśnie w tym systemie filozoficznym

indywidualizm znalazł swój klasyczny wyraz, wbrew skłonności do nadania takiego znaczenia myśli liberalnej. Analizując z tego punktu widzenia wpływ kantowskiej filozofii należy wskazać na trzy podstawowe elementy dochodzące do głosu w rozważanych stanowiskach. Jednym z nich są przyjmowane założenia teoriopoznawcze Kanta, które zaważyły na konsekwentnym rozdzieleniu sfery bytu i sfery powinności. Innym przejawem tego oddziaływania jest odwoływanie się do kantowskiej etyki, w tym do imperatywu praktycznego, który nadaje szczególną wartość człowieczeństwu. Ten element wymaga szczególnego uwypuklenia, ponieważ w ujęciu niektórych przedstawicieli XX-wiecznej polskiej indywidualistycznej myśli filozoficznoprawnej przesądza o logicznej nadrzędności jednostki nad zbiorowością. Pogląd ten wprost wyraża G.L. Seidler, ale znajduje on też wyraz w stanowisku M. Szyszkowskiej i Cz. Znamierowskiego. W rozważaniach G.L. Seidlera zaznacza się nawet apologia tego odkrycia Kanta, które uczony nazywa przewrotem kopernikańskim o bardziej istotnym znaczeniu niż powszechnie znany, dokonany w dziedzinie teorii poznania. Przełomowe znaczenie sformułowania imperatywu praktycznego wyraża się w nowym sposobie pojmowania godności człowieka, albowiem wypływa z niego zakaz traktowania kogokolwiek instrumentalnie. I twierdzenie to wyraźnie dochodzi do głosu w niemalże wszystkich rozpatrywanych stanowiskach.

W niektórych rozważanych koncepcjach zaznacza się także ujmowanie prawa pozytywnego w perspektywie przypisanego mu przez Kanta zadania, które sprowadza się do pogodzenia wolności jednostek. Uznanie natomiast rozumu człowieka za źródło prawa naturalnego zapoczątkowało jego odrodzenie po I wojnie światowej i powstanie nowej odmiany teorii prawnonaturalnych, do których należy zaliczyć stanowiska sformułowane w ramach omawianej myśli polskiej.

Każde stanowisko indywidualistyczne, zgodnie z podstawowym założeniem tego nurtu myślenia, opiera się na uznaniu za wartość najwyższą człowieka pojmowanego jako indywiduum posiadające pewien niepowtarzalny zespół cech jednostkowych. W konsekwencji zostaje mu przyznana pozycja nadrzędna w stosunku do zbiorowości, a więc też do społeczeństwa i państwa. Z całokształtu rozważań poświęconych różnym sposobom ujmowania indywidualizmu przez polskich XX-wiecznych myślicieli podejmujących rozważania w zakresie filozofii prawa wyrasta ideał człowieka jako istoty dążącej do indywidualnego rozwoju, zgodnie z autonomicznie kształtowanymi przekonaniem i wyborami realizowanych wartości.

Jak zostało wcześniej wskazane, okazuje się jednak, że w poglądach tych reprezentowany jest jeszcze jeden bardzo ważny element, który uwalnia indywidualizm od

zagrożenia atomizacją społeczeństwa i sprowadza się do postulatu kształtowania swojej indywidualności z jednoczesnym rozwijaniem poczucia przynależności do wspólnoty pojmowanej nawet jako cała ludzkość. Ten rys polskiej myśli filozoficznoprawnej zorientowanej indywidualistycznie pozostaje w syntonii z podstawowymi założeniami teorii dezintegracji pozytywnej sformułowanej przez K. Dąbrowskiego. Udzielona na jej gruncie odpowiedź na pytanie o to, co charakteryzuje prawidłowo funkcjonujące społeczeństwo, wskazuje na konstytuujące je jednostki, które nieustannie podlegają procesom rozwojowym prowadzącym do zharmonizowania esencji indywidualnej i esencji społecznej. W osobowości człowieka dochodzą do głosu cechy indywidualne, swoiste dla jednostki oraz cechy społeczne przesądzające o istnieniu więzi z innymi ludźmi. Stanowią one dwa zespoły właściwości określane przez K. Dąbrowskiego esencjami. Każda z nich dotyczy innej sfery życia człowieka i zgodnie z zarysowanym ideałem osobowym harmonizującym z postulowaną postacią indywidualizmu, powinny być one rozwijane równolegle.

Z filozoficznoprawnych dociekań polskich myślicieli XX wieku wyrasta ideał prawa odpowiadający założeniom indywidualizmu, ale uwzględniający społeczny charakter funkcjonowania jednostek, ich przynależność do różnorodnych wspólnot oraz całej ludzkości. Ideał ten powinien być urzeczywistniany we wszystkich społeczeństwach prowadząc do zagwarantowania wolności indywidualnej, ale prawidłowo pojmowanej. Nie powinna ona skłaniać do realizacji jedynie egoistycznych interesów, atomizacji społeczeństwa, zerwania więzi między jednostkami czy zaniku poczucia obywatelskości. Tymczasem na tego typu zagrożenia się wskazuje i czyni się je osią krytyki skierowanej przeciwko indywidualizmowi. W dzisiejszym świecie przywołuje się rozmaite kryzysy: duchowe, ekonomiczne, kulturowe, filozoficzne, polityczne, artystyczne, aksjologiczne, które są związane z indywidualistyczną wizją świata. W ramach indywidualistycznego kierunku polskiej XX-wiecznej myśli filozoficznoprawnej znajduje wyraz zrównoważenie skłonności człowieka do zaznaczania swojej niepowtarzalności ze skłonnościami do życia wśród innych ludzi. Z takiego ujęcia płynie wskazanie, by człowiek dążył do stworzenia z innymi wspólnoty, w której każdy miałby takie samo prawo do indywidualnego rozwoju, ale odczuwał zarazem głęboką więź łączącą go z innymi ludźmi.

6. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Podstawowym przedmiotem moich zainteresowań naukowo-badawczych jest filozofia prawa wykazująca związki z innymi dziedzinami, wśród których w sposób szczególny koncentruję się na problematyce należącej do zakresu filozofii człowieka oraz filozofii polityki.

Wykaz moich pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych po nadaniu mi stopnia doktora nauk prawnych zawiera 42 publikacji (łącznie z wcześniejszymi 55) i 64 referatów (łącznie z wcześniejszymi 70) oraz udział w 80 konferencjach naukowych (łącznie z wcześniejszymi 92). Szczegółowy wykaz publikacji, konferencji i referatów znajduje się w odrębnym załączniku.

W omawianym okresie opublikowałam:

- 2 monografie, w tym 1 przygotowana na podstawie rozprawy doktorskiej z uwzględnieniem zmian i rozszerzeń;
- 26 rozdziałów w recenzowanych książkach zbiorowych;
- 2 rozdziały w podręcznikach akademickich;
- 7 artykułów w czasopismach, w tym 5 w recenzowanych czasopismach naukowych;
- 2 przedmowy i wprowadzenia do książek zbiorowych;
- 3 redakcje naukowe książek zbiorowych.

Do zakresu moich zainteresowań naukowych i podejmowanych badań należą w szczególności:

- polska myśl filozoficznoprawna ze szczególnym uwzględnieniem rozważań podejmowanych w okresie międzywojennym;
- aksjologia prawa;
- filozofia polityki;
- antropologiczne podstawy prawa.

Przedstawiam poniżej opis moich osiągnięć naukowych z uwzględnieniem ich przyporządkowania do wyszczególnionych obszarów zainteresowań.

Polska myśl filozoficznoprawna

Zainteresowanie polską myślą filozoficznoprawną jest kontynuacją dociekań podjętych jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora nauk prawnych. Wynika ono z faktu, iż jej osiągnięcia stanowią wyjątkowo cenną, ale wciąż znaną jedynie w wąskich kręgach naukowych część dorobku polskiej kultury. Są one źródłem wartościowych, oryginalnych

koncepcji, które zasługują na przybliżanie i mogą znacząco przyczynić się do rozwoju polskiej filozofii prawa.

Wynikiem podjętych dociekań w tym zakresie jest monografia opublikowana w 2019 roku *Indywidualizm w polskiej myśli filozoficznoprawnej XX wieku*. Badania w tym zakresie prowadzę nieprzerwanie od początku mojej drogi naukowej poddając analizie twórczość polskich przedstawicieli filozofii prawa, co znajduje wyraz we wskazanych poniżej publikacjach. Między innymi jestem też redaktorem naukowym wydanej w 2012 roku księgi dedykowanej Marii Szyszkowskiej. (*Filozofia prawa Marii Szyszkowskiej. Księga dedykowana*, Białystok 2012).

Przedmiotem moich dociekań była również historia nauczania filozofii prawa w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem jej administracyjnego usunięcia z polskich uniwersytetów państwowych, przy czym ich przeprowadzenie wymagało zebrania i wykorzystania materiałów archiwalnych. W ich wyniku powstały dwie publikacje: rozdział w podręczniku akademickim *Historia nauczania filozofii prawa w Polsce* (M. Szyszkowska, *Teoria i filozofia prawa*, Warszawa 2008) oraz rozdział w książce zbiorowej *Tradycje nauczania filozofii prawa Polsce (Edukacja społeczeństwa w XXI wieku*, red. S. Kunikowski, A. Kryniecka- Piotrak, Warszawa 2009).

Z racji znaczącego oddziaływania filozofii Kanta na polską myśl prawniczą, podejmuję również rozważania dotyczące kantowskiej idei prawa oraz koncepcji moralnych. Ich część przedstawiłam w referacie *Urzeczywistnianie kantowskiej idei prawa jako warunek prawidłowej demokracji*, wygłoszonym podczas XXI Zjazdu Katedr Teorii Prawa i Filozofii w 2014 roku oraz w rozdziale w książce zbiorowej *Kantowska idea prawa (Demokratyczne państwo prawne*, red. A. Brezko, S. Oliwniak, M. Andruszkiewicz, Białystok 2015).

Ponadto do moich publikacji będących wynikiem dociekań dotyczących polskiej myśli filozoficznoprawnej należą: rozdział w podręczniku akademickim *Koncepcja poczucia prawnego w ujęciu Antoniego Peretiatkowicza* (M. Szyszkowska, *Teoria i filozofia prawa*, Warszawa 2008 oraz rozdziały w książkach zbiorowych: *Podmiotowość zwierząt w świetle Czesława Znamierowskiego teorii życzliwości powszechnej (Status zwierzęcia. Zagadnienia filozoficzne i prawne*, red. T. Gardocka, A. Gruszczyńska, 2012), *O nieprzeciętnym znaczeniu filozofii (Demokracja i niepospolite jednostki*, red. M. Szyszkowska, T. Mędzelowski, Tarnów 2013), *Założenia humanistycznej szkoły filozofii prawa Marii Szyszkowskiej (Filozofia Marii Szyszkowskiej. Księga dedykowana*, red. A. Kryniecka, Białystok 2012); oraz artykuły w czasopismach naukowych: *Droga naukowa Marii Szyszkowskiej*, w: „Studia Społeczne” 2013, nr 1) oraz *Stanowisko filozoficznoprawne Marii Szyszkowskiej* („ΣΟΦΙΑ” 2016).

Wygłosiłam też referaty dotyczące polskiej myśli filozoficznoprawnej, na następujące tematy: *Aksjologiczne podstawy demokracji w wybranych systemach polskich filozofów prawa; Poczucie prawne a pokój; Filozofia w nauczaniu prawników; Filozofia prawa w nauczaniu prawników – tradycja a współczesność; O filozofii Marii Szyszkowskiej*. Zorganizowałam też dwie konferencje naukowe.

Dociekania nad polską myślą filozoficznoprawną zaowocowały opublikowaniem łącznie 1 monografii, 6 rozdziałów w książkach zbiorowych, 2 rozdziałów w podręczniku akademickim, 2 artykułów oraz wygłoszeniem 6 referatów podczas konferencji naukowych i udziałem w dyskusji podczas międzynarodowej konferencji naukowej. Szczegółowe dane bibliograficzne oraz dotyczące konferencji zostały zawarte w załączniku.

Aksjologia prawa

Zainteresowanie problematyką wartości w prawie znalazło wyraz w przygotowaniu i zgłoszeniu w 2006 roku projektu badawczego na temat: *Idea globalizacji w polskiej filozofii prawa XX wieku*, a następnie 2007 roku dwóch projektów badawczych: *Prawnonaturalne uzasadnienie idei globalizacji* oraz *Zagadnienie wartości uniwersalnych w polskiej filozofii prawa XX wieku*. Jego kontynuację stanowił mój projekt realizowany w 2008 roku *Prawnonaturalne uzasadnienie idei globalizacji a zróżnicowanie kulturowe społeczeństw*. W wyniku podjętych badań przygotowałam między innymi publikację *Równość jako podstawa idei globalizacji na gruncie teorii Kazimierza Dąbrowskiego* (rozdział w książce zbiorowej *Wartości lewicowe w polskiej kulturze XX wieku*, Warszawa 2008).

W latach 2010-2011 uczestniczyłam w seminarium *Współczesny stan ochrony praw zwierząt w Polsce i na świecie oraz perspektywy jego rozwoju* organizowanym przez Szkołę Wyższą Psychologii Społecznej w Warszawie.

Kolejnym etapem moich dociekań stały się prowadzone w 2016 roku badania naukowe na temat: *Zagadnienie wartości uniwersalnych a wielokulturowość w polskiej filozofii prawa XX wieku*. Został w nich powiązany problem wartości uniwersalnych i możliwości pogodzenia ich z wartościami przyjmowanymi przez zróżnicowane kulturowo narody, grupy społeczne i poszczególne jednostki. Jest on szczególnie aktualny zwłaszcza w perspektywie dominującego współcześnie w kulturze europejskiej ustroju demokratycznego. W 2017 roku została wydana książka mojego autorstwa *Aksjologiczne podstawy demokracji w poglądach Czesława Znamierowskiego* przygotowana na podstawie

uzupełnionej i rozszerzonej rozprawy doktorskiej. Jestem też redaktorem naukowym książki zbiorowej *Dzisiejsze znaczenie ideałów* (Białystok 2015).

Wieloletnie dociekania nad aksjologicznymi podstawami prawa objęły również problematykę prawa naturalnego i jego praktycznego oddziaływania w życiu społecznym. Jedną z moich publikacji *Dyskrecjonalność sędziowska w perspektywie teorii prawa natury* (*Dyskrecjonalność w prawie*, red. W. Staśkiewicz T. Stawecki, Warszawa 2010) jest próbą odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób prawo naturalne, w zależności od sposobu ujęcia jego istoty i źródła, może oddziaływać na decyzję sędziego. Zagadnienie tak ujmowanego ideału prawa zostało przeze mnie podjęte w kilku innych publikacjach, do których należą rozdziały w książkach zbiorowych: *Wolność a teorie prawa natury (Pokój i demokracja*, red. M. Szyszkowska, Warszawa 2010); *Andrzeja Zachariasza ujęcie prawa natury jako prawa kultury w perspektywie teorii prawnonaturalnych*, (*Człowiek świadomością istnienia. Prace ofiarowane prof. zw. dr. hab. Andrzejowi L. Zachariaszowi*, red. W. Zięba, Rzeszów 2009); *Prawo natury w perspektywie filozoficznoprawnej (Filozofia prawa w życiu i nauczaniu*, red. M. Szyszkowska, Białystok 2004). Problematyka ta była też przedmiotem wygłoszonych przeze mnie referatów: *Prawo natury jako prawo kultury w ujęciu Radbrucha i jego dzisiejsze znaczenie*; *Prawo natury jako wartość polityczna*; *Wolność w perspektywie tradycyjnych teorii prawa natury*; *Prawo natury a uniwersalizm wartości*; *Dyskrecjonalność sędziowska w świetle teorii prawnonaturalnych*.

Problematyka wartości w prawie była przedmiotem moich rozważań podejmowanych także w innych referatach. Dotyczyły one między innymi uniwersalizmu wartości, tolerancji, praw człowieka i zostały wygłoszone na następujące tematy: *Prawo jako płaszczyzna porozumienia*; *O tolerancji jako wartości filozoficznoprawnej*; *Znaczenie prawników dla budowania wspólnoty tolerancyjnej*; *Nauczanie tolerancji jako wartości filozoficznoprawnej podstawą edukacji inkluzyjnej*; *Tolerancja w systemach prawno-politycznych w świetle teorii dezintegracji pozytywnej*; *Zasadność nietolerancji – prawne i etyczne aspekty*; *Stereotypy a kształtowanie obywatelskości*; *Misja społeczna elit w kształtowaniu porządku prawnego państwa demokratycznego*; *Filozoficzna koncepcja społecznego indywidualizmu*; *Prawa człowieka jako wyznacznik europejskości*; *Janusz Korczak jako inspirator praw dziecka*; *Miłość do zwierząt jako znamię człowieczeństwa*; *Podmiotowość zwierząt*.

Dociekania nad aksjologicznymi podstawami prawa doprowadziły do opublikowania łącznie: 1 monografii, 5 rozdziałów w książkach zbiorowych oraz wygłoszenia 17 referatów podczas konferencji naukowych i udziału w dyskusji podczas międzynarodowej konferencji

naukowej w Komisji Europejskiej w Brukseli (*1st International Conference on Animal Welfare Education*, Komisja Europejska, Bruksela 1-2 października 2010).

Filozofia polityki

Podjęmowane przeze mnie badania w zakresie filozofii polityki koncentrują się na poszukiwaniu uzasadnienia podstawowych wartości politycznych oraz możliwości odwołania się do prawa jako środka prowadzącego do ich urzeczywistnienia w życiu społecznym. Do mojego dorobku w tym zakresie należą między innymi publikacje na temat ideału ustroju społecznego i wiążących się z tym zagadnieniem ideałów osobowych będących wyrazem prawidłowych postaw sprzyjających jego realizacji. Są to w szczególności rozdziały w książkach zbiorowych: *Ideał ustroju społecznego w teorii Kazimierza Dąbrowskiego (Dzisiejsze znaczenie ideałów*, red. A. Kryniecka, Białystok 2015); *Filozoficzny ideał polityka (Człowiek wobec systemów wartości* red. Tomasz Kozłowski, K. Kuźmicz, Białystok 2006) oraz *Elitaryzm a idea równości (Między kapitalizmem a socjalizmem*, red. Maria Szyszkowska, Warszawa 2006). Problematyka ta była też przedmiotem referatów: *Filozoficzny ideał polityka; Ideał obywatelskości*.

Szczególne miejsce w moich dociekaniach zajmuje nowa koncepcja liberalizmu w ujęciu Ferdynanda Zweiga określana mianem neoliberalizmu lub liberalizmu społecznego, na gruncie której w interesujący sposób zostały powiązane dążenia wolnościowe z dążeniami socjalnymi. Rozważania na ten temat przedstawiłam w rozdziale w książce zbiorowej *Program minimum w ujęciu Ferdynanda Zweiga (Socjalizm i jego różnorodne koncepcje*, red. Maria Szyszkowska, Warszawa 2008) oraz w referacie *Liberalizm społeczny*.

W koncepcji tej dochodzi także do głosu idea pokoju, która jest kolejnym, odrębnym problemem będącym przedmiotem moich zainteresowań naukowych. Został on przeze mnie podjęty między innymi w rozdziale w książce zbiorowej *Kantowskie inspiracje w poglądach pacyfistycznych (Filozofia Kanta w XXI wieku*, red. M. Szyszkowska, Warszawa 2005). Zawarte w nim rozważania nawiązują do koncepcji Kanta uwzględniającej rolę prawa jako czynnika mającego gwarantować bezkonfliktowe współistnienie ludzi w trzech sferach: państwa, stosunków między narodami oraz jako „obywateli świata”. Zagadnieniu pokoju poświęciłam też rozdział w książce zbiorowej *Znaczenie filozofii farmacji w krzewieniu idei pacyfizmu (Braterstwo i pacyfizm a demokracja*, red. A. Kryniecka, T. Mędzelowski, Białystok 2016) oraz referaty wygłoszone na konferencjach naukowych: *Prawne i etyczne*

podstawy pokoju w filozofii Kanta; Aktualność postulatu pokoju; Pacyzizm w ujęciu teorii dezintegracji pozytywnej; Wychowanie w duchu pokoju.

Z problematyką z zakresu filozofii polityki wiąże się książka zbiorowa *Stereotypy a kształtowanie świadomości człowieka*, której jestem redaktorem naukowym i współautorem. Napisałam do niej wprowadzenie i jeden z rozdziałów *Stereotypy jako przeszkoda w kształtowaniu społeczeństwa wieloświatopoglądowego przez prawo*. Do pozostałych publikacji z zakresu filozofii polityki należą: *Prawnonaturalne podstawy demokracji (Demokracja w XXI wieku, red. M. Szyszkowska, Warszawa 2009)*; *Prawo natury jako wartość polityczna (Ideowość w polityce, red. M. Szyszkowska, Warszawa 2007)*; *Praktyczne znaczenie filozofii prawa w sferze polityki (Oczekiwane wartości w polityce, red. M. Szyszkowska, Warszawa 2005)*; *Nie tylko o socjalizmie*, „Forum Klubowe” 2009, nr 3 i 4.

Wygłosiłam również szereg referatów na konferencjach naukowych, które nie zostały wskazane, a nawiązują do przedstawionej powyżej tematyki. Są to: *Prawo natury jako wartość polityczna; Prawnonaturalne uzasadnienie demokracji; Jednostka wobec biurokracji w państwie demokratycznym; Ideal ustroju społecznego w teorii Kazimierza Dąbrowskiego; Jednostki psychopatyczne jako zagrożenie demokracji; Kryzys wielopartyjności jako zagrożenie demokracji; Zdrada wobec jednostki a zdrada wobec zbiorowości; Dylematy współczesnej demokracji; Prawo jako element jednoczący wobec kulturowego zróżnicowania społeczeństwa demokratycznego; Idea równości; Hierarchiczność a idea równości; Kobieta a obyczajowość w polityce; Spór o zasadność woli większości.*

Badania w zakresie filozofii polityki doprowadziły do opublikowania 10 rozdziałów w książkach zbiorowych, 1 artykułu oraz wygłoszenia 20 referatów podczas konferencji naukowych.

Antropologiczne podstawy prawa

Moje zainteresowania antropologicznymi podstawami prawa wyrastają z uznania ścisłego związku filozofii prawa z filozofią człowieka, którego wyrazem jest przede wszystkim pogląd, iż twierdzenia na temat prawa i życia zbiorowego w dużej mierze znajdują oparcie w założeniach dotyczących sposobu ujęcia pierwiastka człowieczeństwa, cech wpisanych w ludzką naturę i możliwości jej kształtowania. Podejmowane przez mnie rozważania w tym zakresie dotyczyły problematyki społecznego i aspołecznego charakteru natury człowieka, zagadnienia samotności i osamotnienia, dążeń indywidualistycznych i wspólnotowych oraz skłonności do rozwoju. W publikacji *O związku indywidualizmu*

z *aspocelnym charakterem natury czlowieka* (*Wielowymiarowość czlowieka*, red. K. Kuźmicz, Białystok 2017) zwracam uwagę na dwoisty charakter potrzeb czlowieka: dążenie do nawiązywania kontaktów z innymi oraz wynikającą z jego niepowtarzalności skłonność do wyróżniania się spośród innych.

Zagadnienie miejsca czlowieka w społeczeństwie i potrzeba rozwijania poczucia wspólnotowości, między innymi w ramach idei spółdzielczości było przedmiotem moich analiz w rozdziałach w książkach zbiorowych: *Działalność społeczna a poczucie wspólnotowości (Polska bez Polskiego Czerwonego Krzyża?!*, red. M. Szyszkowska, S. Maciejewski, Warszawa 2011) oraz *Spółdzielczość jako urzeczywistnienie idei współdziałania, (Dzisiejsze znaczenie ideałów spółdzielczości*, red. A. Kryniecka, Warszawa 2013).

Jako odrębny problem badawczy traktuję zagadnienie włączania do społeczności jednostek i mniejszości wykluczanych z niej z rozmaitych względów, któremu poświęciłam dwie publikacje. Są to: rozdziały w książkach zbiorowych *Uwarunkowania światopoglądowe inkluzji społecznej, (Inkluzja społeczna jako remedium pedagogiczne w dobie kryzysu*, red. L. Pytka, T. Zacharuk, E. Jówko, Siedlce 2014) i *Kobieta a obyczajowość w poglądach Marii Kasprowiczowej (Seksualność czlowieka i obyczaje a polityka*, red. M. Szyszkowska, Warszawa 2008) oraz artykuł *Przewycięzanie dyskryminacji osób niepełnosprawnych jako wyraz demokracji* („Praca socjalna”, styczeń-luty 2016). Wygłosiłam też na ten temat referat.

W związku z dociekaniem i podejmowanymi w tym zakresie brałam udział w ogólnopolskim projekcie badawczym pod patronatem Dziekana Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Dziekana Wydziału Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego Praca – Klasa – Płeć w latach 2012-2013.

Wygłosiłam też kilka referatów na konferencjach naukowych nawiązujących do przedstawionej powyżej tematyki. Należą do nich: *Filozoficzna koncepcja czlowieka u podstaw teorii prawa natury o zmiennej treści; Koncepcja uczucia zracjonalizowanego a ideał społeczny; Potrzeba społeczna czlowieka a prawo pozytywne; Wartość wspólnoty; Czlowiek wobec wspólnoty; Działalność społeczna a poczucie wspólnotowości; Korporacjonizm a kooperatywizm; Uwarunkowania światopoglądowe inkluzji społecznej; Znaczenie niedocenianych mniejszości w społeczeństwie demokratycznym; Skazany z punktu widzenia higieny psychicznej; Inspiracje płynące z dzienników Marii Kasprowiczowej dla tworzenia własnego „ja”; Romantyczna ucieczka do wolności w świetle „Śniadania u Tiffany’ego” Trumana Capote; Pokój jako warunek prywatności; Granice prywatności, granice samotności; Elity polityczne w państwie demokratycznym.*

Dociekania dotyczące antropologicznych podstaw prawa zaowocowały opublikowaniem 5 rozdziałów w książkach zbiorowych, 1 artykułu oraz wygłoszeniem 16 referatów podczas konferencji naukowych.

Dorobek dydaktyczny i popularyzatorski

Zajęcia dydaktyczne na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego prowadzę nieprzerwanie od rozpoczęcia w roku akademickim 1996/1997 studiów doktoranckich realizując pełne pensum, a w niektórych latach przekraczając jego wymiar. Początkowo były to ćwiczenia z filozofii prawa, a od roku akademickiego 2008/09 również ćwiczenia ze wstępu do prawoznawstwa.

W latach 2013-2015 prowadziłam wykłady na Wydziale Geografii Uniwersytetu Warszawskiego ze wstępu do prawoznawstwa oraz prawnych podstaw gospodarki przestrzennej i ochrony środowiska. Zostały one zakończone przeprowadzonymi przeze mnie zaliczeniami i egzaminem.

W roku akademickim 2017/18 prowadziłam wykład z podstaw prawa na Wydziale Prawa i Administracji dla słuchaczy kierunku: administracja, zakończony przeprowadzonym przeze mnie egzaminem.

Przygotowałam również program wykładu specjalizacyjnego *Antropologiczne podstawy prawa*, który został przyjęty przez Radę Naukową Instytutu Nauk o Państwie i Prawie na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

Przeprowadziłam również cykle wykładów z filozofii człowieka w uniwersytetach III wieku w Warszawie.

Osiągnięcia w zakresie współpracy międzynarodowej

Jestem członkiem Stowarzyszenia Filozofów Krajów Słowiańskich z siedzibą w Rzeszowie. W latach 2011-15 byłam członkiem Głównej Komisji Rewizyjnej tego stowarzyszenia, a w 2015 roku wybrano mnie na jej przewodniczącą. Pełnię tę funkcję do dzisiaj.

Biorę udział w cyklicznie odbywających się konferencjach naukowych z udziałem filozofów wywodzących się z krajów słowiańskich i wygłaszam na nich referaty. Ogłaszam publikacje w Piśmie Filozofów Krajów Słowiańskich „ΣΟΦΙΑ”, które będąc pismem do dyspozycji myślicieli poszczególnych krajów słowiańskich stwarza im możliwość publikacji

poza własnym narodowym środowiskiem filozoficznym oraz wzajemnej prezentacji ich osobistego dorobku i dorobku filozoficznego poszczególnych narodów słowiańskich.

Zgodnie z komunikatem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 grudnia 2015 roku w sprawie wykazu punktowanych czasopism naukowych, publikacja na łamach Pisma „ΣΟΦΙΑ” otrzymuje 9 punktów. Pismo „ΣΟΦΙΑ” indeksowane jest na liście IC Journal Master List 2012 (ICV 5,03), 2013 (ICV 6,63), 2014 (ICV 57,46), 2015 (69,69), 2016 (ICV 77,86), 2017 (ICV 81,12). Od dnia 18.06.2015 r. Pismo „ΣΟΦΙΑ” znajduje się na liście ERIH PLUS.

Mój dorobek w zakresie współpracy międzynarodowej obejmuje też udział w 23 międzynarodowych konferencjach naukowych, wśród których szczególne miejsce zajmuje międzynarodowa konferencja naukowa w Komisji Europejskiej w Brukseli (*1st International Conference on Animal Welfare Education*, Komisja Europejska, Bruksela 1-2 października 2010). Informacje dotyczące pozostałych konferencji zostały zamieszczone w załączniku.

Anna Kryniewska - Piotrales